

Γλωσσική Επαφή - Σχεδιάγραμμα

Εισαγωγικά στην Κοινωνιογλωσσολογία: Ορισμός, περιεχόμενο Κοινωνιογλωσσολογίας. Σχέση Κοινωνιογλωσσολογίας με τους υπόλοιπους κλάδους Γλωσσολογίας.

Γλωσσική επαφή: γλωσσική παρεμβολή, μείξη, γλωσσική υποκατάσταση, γλωσσικός θάνατος. Γλώσσες pidgin-κρεολές. Lingua franca. Γλωσσικές περιοχές.

Δι(πλο)γλωσσία vs. κοινωνική διγλωσσία (γλωσσική διμορφία/διφυΐα). Εναλλαγή κώδικα.

Δανεισμός: μορφές δανεισμού, λόγοι δανεισμού, μηχανισμοί δανεισμού. Κλίμακα γλωσσικής επαφής και δανεισμού. Δανεισμός και γλωσσικά επίπεδα (φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη, σημασιολογία, λεξικό). Αποτελέσματα του δανεισμού. Παραδείγματα και ειδικές περιπτώσεις δανεισμού στην Ελληνική και τις άλλες γλώσσες.

[Όσοι τίτλοι απαντούν στη βιβλιογραφία του μαθήματος παρατίθενται παρακάτω απλώς με τη χρονολογία τους]

1. Εισαγωγικά στην Κοινωνιογλωσσολογία [εκτός βασικής μελέτης]

1.1 Βασική Ορολογία

Εμφάνιση Κοινωνιογλωσσολογίας στη δεκαετία 1960 (πβ. όμως *Εθνογλωσσολογία* από τη δεκαετία του 1920 κεξ): πβ. μελέτες J. Fishman (κοινωνιολογία γλώσσας), D. Hymes (εθνογραφία επικοινωνίας) και προπαντός του W. Labov (κοινωνική διαλεκτολογία).

Βασική μεθοδολογική διαφορά Γενετικής Γλωσσολογίας vs. Κοινωνιογλωσσολογίας: μητρική γλώσσα φυσικών ομιλητών vs. ομιλία ανθρώπων σε πραγματικές περιστάσεις.

Κοινογλωσσολογία (στενή έννοια) → μικροκοινωνιολογικό επίπεδο (με έμφαση στη γλώσσα) vs. *Κοινωνιολογία γλώσσας* (με έμφαση στην κοινωνία) → μακροκοινωνιολογικό επίπεδο.

Μελέτη της *γλωσσικής ποικιλότητας* (linguistic variation) και των *γλωσσικών ποικιλιών* (linguistic varieties). *Γλωσσική ποικιλότητα* → εξωγλωσσικοί παράγοντες.

Τρεις βασικές μορφές γλωσσικής ποικιλότητας: *γεωγραφική* (οριζόντια διαφοροποίηση-πβ. παραδοσιακή *Διαλεκτολογία*), *κοινωνική* (κατακόρυφη διαφοροποίηση-

πβ. Κοινωνιογλωσσολογία) και λειτουργική διαφοροποίηση (ποικιλότητα που προσδιορίζεται από την περίσταση επικοινωνίας- πβ. Πραγματολογία).

Αντιστοίχως 3 τύποι γλωσσικών ποικιλιών: *διάλεκτοι, κοινωνιόλεκτοι, λειτουργικές ποικιλίες*. Διάλεκτοι και κοινωνιόλεκτοι → διαφορετικοί τρόποι έκφρασης του ίδιου πράγματος (με αλλαγές στη γραμματική και το λεξιλόγιο), όμως οι λειτουργικές ποικιλίες → διαφορετικά πράγματα. *Κοινωνιόλεκτοι* → βασικός μηχανισμός γλωσσικής αλλαγής. Πβ. και *ιδιολέκτους*.

Μια τέταρτη διάσταση, η *γλωσσική επαφή*: πβ. δι(πλο)γλωσσία/πολυγλωσσία, κοινωνική διγλωσσία, συνομιλιακή μείξη, εναλλαγή κώδικα, lingua franca, pidgin-κρεολές κτλ.

1.2 Γλωσσική ποικιλότητα

Η *γλωσσική ποικιλότητα* μπορεί να συσχετιστεί με 4 βασικούς παράγοντες: γεωγραφικός χώρος, κοινωνική ταυτότητα ομιλητών, επικοινωνιακή περίσταση και επαφή/συνύπαρξη γλωσσών.

1.2.1 Γεωγραφική γλωσσική διαφοροποίηση

Πβ. όρους όπως *διάλεκτος* και *τοπικό ιδίωμα*, ανάλογα με το βαθμό αμοιβαίας διαφοροποίησης και των αποκλίσεων (ο ορισμός της διαλέκτου δεν είναι πάντα διανυγής).

Τα διαλεκτικά όρια είναι ουσιαστικά μια *δέσμη ισόγλωσσων*, αφού το ισόγλωσσο αντιπροσωπεύει το όριο της γεωγραφικής κατανομής ενός γλωσσικού στοιχείου, π.χ. βόρεια vs. νότια ιδιώματα Νεοελληνικής (φωνηεντισμός, π.χ. [mesimeri] vs. [mismər]).

Σημείο αναφοράς για το βαθμό απόκλισης μιας διαλέκτου η *κοινή διάλεκτος* → συνήθως συμπίπτει με την (επίσημη) γλώσσα, η οποία αρχικά ήταν και αυτή μια διάλεκτος, αλλά που (συνήθως) για εξωγλωσσικούς λόγους (π.χ. πολιτικούς, οικονομικούς, εμπορικούς κ.ά) διαδόθηκε και καθιερώθηκε, ειδικά μέσω της εκπαίδευσης.

Πβ. και τον (υποτιθέμενο) ορισμό του Max Weinreich ('γλώσσα είναι μια διάλεκτος με στρατό και ναυτικό') και τον αντίστροφο του Calvet ('διάλεκτος είναι μια ηττημένη γλώσσα') → εξωγλωσσικοί (ιδίως πολιτικοί) παράγοντες.

Το βασικό κριτήριο διάκρισης γλωσσών (κοινών/επίσημων διαλέκτων) και διαλέκτων (γλωσσ. ποικιλιών) είναι αυτό της *αμοιβαίας κατανόησης*. Ωστόσο το κριτήριο υποκειμενικό,

αφού επηρεάζεται και από εξωγλωσσικούς παράγοντες (π.χ. σκανδιναβικές γλώσσες vs. γερμανικές διάλεκτοι), αλλά και ανακριβές λόγω της διαλεκτικής διαβάθμισης μέσα σε ένα *διαλεκτικό συνεχές* (π.χ. γλωσσικές οικογένειες, όπως ρομανικές και σλαβικές γλώσσες). Συνήθως οι διάλεκτοι → *υποκείμενες* γλωσσικές ποικιλίες στην *υπερκείμενη* γλώσσα (όχι πάντα).

Συχνά οι ομιλητές μιας διαλέκτου (αναγκάζονται να) πιστεύουν ότι η διάλεκτός τους είναι *ετερόνομη* ως προς την κυρίαρχη γλώσσα της χώρας, κυρίως για πολιτικούς λόγους, αντιθέτως, όταν οι συνθήκες το επιτρέψουν, μια διάλεκτος καθίσταται *αυτόνομη* και αναγορεύεται σε γλώσσα, π.χ. Νορβηγική (μια διάλεκτος) αντί Δανέζικης στη Νορβηγία μόλις στις αρχές 19^{ου} αι.

Η μετατροπή μιας διαλέκτου σε γλώσσα (κοινή διάλεκτο) συνεπάγεται την προτυποποίησή της, δηλ. γίνεται γλωσσική νόρμα: (α) κωδικοποίηση (δηλ. συγγραφή λεξικών, γραμματικών κτλ) (β) χρήση στο γραπτό λόγο (π.χ. δικαστήρια, διοικητικά έγγραφα) και στις επίσημες επικοινωνιακές περιστάσεις (ΜΜΕ, πολιτικοί θεσμοί, εκπαίδευση) (γ) αναγνώριση από όλα τα μέλη γλωσσικής κοινότητας ότι πρόκειται για την ορθότερη μορφή (δ) θεσμοί, όπως το σχολείο, διαφυλάσσουν τη γλωσσική ομοιογένεια.

1.2.2 Κοινωνικά χαρακτηριστικά και γλώσσα

Κοινωνική διαλεκτολογία: αναπτύχθηκε με κυρίως πρωτοπόρο τον W. Labov → σχέση της κοινωνίας με τη γλώσσα: πώς μεταβάλλεται/διαφοροποιείται η γλώσσα σε σχέση με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ομιλητών της, πώς διαφοροποιείται δηλ. η γλώσσα ανάλογα με τις κοινωνικές ομάδες που τη χρησιμοποιούν.

Η κοινωνική διαλεκτολογία εστιάζει στην κάθετη (κατακόρυφη) διαφοροποίηση της γλώσσας (*κοινωνική ποικιλότητα*) σε ένα συγκεκριμένο τόπο → *αστική διαλεκτολογία* (*κοινωνιόλεκτοι*), ενώ η παραδοσιακή διαλεκτολογία στην οριζόντια διαφοροποίηση (*γεωγραφική ποικιλότητα*) → διαφορετικές περιοχές, συνήθως μη αστικές.

Κοινωνιόλεκτοι → γλωσσικές ποικιλίες που χρησιμοποιούνται από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Τα πιο σημαντικά στοιχεία προς διερεύνηση είναι η *κοινωνική τάξη*, το *φύλο*, η *ηλικία*, η *εθνική/φυλετική καταγωγή*. Υπερκάλυψη των γεωγραφικών διαλέκτων από τις κοινωνιολέκτους.

1.2.2.1 *Μελέτες Labov, Trudgill, Milroy*

(1) *Μελέτες Labov στη Νέα Υόρκη και στο Martha's Vineyard*

Στην πρώτη μελέτη (1972) ο Labov μελέτησε την πραγμάτωση του /r/ στη Ν. Υόρκη → [r] ή [Ø] (δεκαετία του 1960). Η εμφάνιση (σύγχρονη γλωσσική νόρμα πλειονότητας) ή μη του φθόγγου σχετίζεται με την κοινωνική τάξη, την ηλικία, το ύψος και το γλωσσικό περιβάλλον των ομιλητών.

Τρεις μεταβλητές: φωνολογικό περιβάλλον, ύψος, κοινωνική τάξη → η μεσαία τάξη μιμείται γλωσσικές νόρμες ανώτερων τάξεων. Η κοινωνική τάξη δύσκολο να διαπιστωθεί, όμως υπάρχουν αντικειμενικές μεταβλητές, όπως εισόδημα, επάγγελμα, μόρφωση, τόπος κατοικίας κτλ.

Στην άλλη μελέτη του (1972), η αλλαγή προφοράς διφθόγγων [ai] [au] → [ɛi] [ɛu] στο νησάκι Martha's Vineyard (κοντά στη Βοστώνη), π.χ. λέξεις όπως *house, out & white, night*. Η αλλαγή κυρίως σε άντρες (30-45 ετών, ψαράδες, γηγενείς) → μίμηση προφοράς μεγαλύτερων → δείκτης ανεξαρτησίας από τους πλούσιους επίλυδες τουρίστες της γειτονικής Βοστώνης (και όχι μόνο).

Στη δεύτερη περίπτωση είναι αλλαγή κάτωθεν (Martha's Vineyard) και στην πρώτη άνωθεν (Ν. Υόρκη), με βάση είτε το *κεκαλυμμένο* (Martha's Vineyard) είτε το *εμφανές* (Ν. Υόρκη) γόητρο.

(2) *Μελέτη Trudgill στο Norwich*

Μελέτη της προφοράς της κατάληξης *-ing* ως [-in] αντί για [-iŋ], ιδίως από άντρες (όλων των τάξεων) → 'κύρος' (με συνδηλώσεις σκληρότητας), ενώ οι γυναίκες προσκολλημένες στον κανονικό τύπο λόγω ανασφάλειας και επιδίωξης κοινωνικού γοήτρου.

(3) *Μελέτη Chesire στο Reading*

Οι 'μη γραμματικοί' τύποι *I knows, you knows* κτλ → έφηβοι και των δύο φύλων στον καθημερινό τους λόγο, αλλά και στον επίσημο για τα αγόρια → υποκοιλτούρα του δρόμου για τα αγόρια, ιδίως από επαγγέλματα της εργατικής τάξης.

(4) *Μελέτη Milroy στο Belfast*

Η σημασία των *κοινωνικών δικτύων* στο Belfast της δεκαετίας του 1980. Δύο σημαντικοί παράγοντες για την ισχύ του δικτύου, η *πυκνότητα* και η *πολυνηματικότητα*. Όσο πιο ισχυρό το δίκτυο, τόσο πιο πρόθυμα τα μέλη του να αφηγήσουν τις γλωσσικές νόρμες ανοιχτά και να χρησιμοποιήσουν αυτές του δικτύου τους → ένδειξη αυτοπεποίθησης.

1.2.2.2 *Γλωσσική ποικιλία και γλωσσική αλλαγή*

Η αναμφισβήτητη σημασία της γλωσσικής ποικιλίας στη γλωσσική αλλαγή → έρευνα σε *φαινομενικό* χρόνο, ενώ αναδεικνύει και τη γλωσσική αλλαγή, αν και επιβεβαιώνεται με τη σύγκριση γλωσσικών μορφών σε διαφορετικές συγχρονίες έπειτα από μεγάλο χρονικό

διάστημα (πραγματικό χρόνο). Πβ. και το λεγόμενο ‘παράδοξο του Saussure’, δηλ. μελετούμε τη γλώσσα συγχρονικά, ενώ αυτή αλλάζει.

1.3 Περιστάσεις επικοινωνίας και λειτουργικές ποικιλίες

Πέρα από τη γεωγραφική και την κοινωνική ποικιλία υπάρχει και η λειτουργική ποικιλία που καθορίζεται από τις διαφορετικές επικοινωνιακές περιστάσεις στις οποίες πραγματώνεται ο λόγος (π.χ. επιστημονικός λόγος, καθημερινός λόγος, επίσημος λόγος, φιλικός λόγος κτλ).

Η ανάλυση των περιστάσεων επικοινωνίας πρώτα από τον Hymes (1974), ιδίως στο χώρο της εθνογραφίας της επικοινωνίας. Στη βάση των παραμέτρων του Hymes οι Halliday και Hasan ανέπτυξαν τις λειτουργικές ποικιλίες που μάλλον δεν περιλαμβάνονται στην ορθόδοξη Κοινωνιογλωσσολογία, αλλά αφορούν στην κοινωνιοσημασιολογική ποικιλότητα της γλώσσας.

[πβ. (κυρίως) Αρχάκη & Κονδύλη 2004, κεφ.1]

2. Γλωσσική Επαφή-Γλωσσολογία Επαφής

Μετά τις γεωγραφικές, κοινωνικές και λειτουργικές ποικιλίες, υπάρχει και μια τέταρτη σημαντική διάσταση ποικιλότητας, η οποία σχετίζεται με τη γλωσσική επαφή.

Το έργο του U. Weinreich, *Languages in Contact* (1953) θεωρείται το θεμελιώδες έργο για τη σύγχρονη φάση της μελέτης της γλωσσικής επαφής → αφενός πρέπει να εστιάσουμε στους ομιλητές, ατομικά ή/και ως κοινότητες παρά στις ίδιες τις γλώσσες και από την άλλη είναι αναγκαίο να λάβουμε υπόψη τις γλωσσικές και πολιτισμικές παραμέτρους των καταστάσεων πολυγλωσσίας.

Η μελέτη της γλωσσικής επαφής συχνά στο πλαίσιο της Κοινωνιογλωσσολογίας, πβ. ωστόσο και τη δημιουργία ειδικού κλάδου, αυτού της *Γλωσσολογίας Επαφής*. Σχέση βέβαια με διάφορους άλλους κλάδους της Γλωσσολογίας: Κοινωνιογλωσσολογία, Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία, Ψυχογλωσσολογία, Ιστορική Γλωσσολογία κτλ.

Εστίαση σε 3 παράγοντες: *γλωσσική χρήση, γλωσσικός χρήστης και γλωσσική σφαίρα (language use, language user, language sphere)* - η τελευταία σχετίζεται με ευρύτερα θέματα όπως η γλωσσική οικολογία, η γλωσσική πολιτική και ο γλωσσικός σχεδιασμός, η γλωσσική αναγέννηση/θάνατος κτλ.

Ο τύπος της πολυγλωσσίας επίσης έχει σημασία: π.χ. ατομική, θεσμική, κρατική, κοινωνική (πβ. διαλέκτους, κοινωνιολέκτους, ιδιολέκτους, αλλά και τη διγλωσσία), αν είναι φυσική ή τεχνητή (πβ. όρους όπως ημιγλωσσία, διαγλωσσία).

Η γλωσσική επαφή μπορεί να μελετηθεί τόσο με μια συγχρονική όσο και με μια διαχρονική προσέγγιση: πβ. γλωσσική ποικιλία, γλωσσική παρεμβολή και ανάμειξη, εναλλαγή γλωσσικού κώδικα, διαδικασία δημιουργίας γλωσσών πίτζιν και κρεολών, γλωσσική αλλαγή, κτλ.

Οι ομιλητές των γλωσσών έρχονται σε επαφή κάτω από διάφορες συνθήκες, άλλοτε ειρηνικές (π.χ. εμπόριο, ταξίδι) και άλλοτε εχθρικές, ιδίως στο παρελθόν (π.χ. πόλεμος, κατάκτηση κτλ) –πβ. και όρους γλωσσικό *υπόστρωμα*, *επίστρωμα* και *παράστρωμα* (*substrate*, *superstrate*, *adstrate*). Το χρονικό διάστημα της επαφής δύο ή περισσότερων γλωσσών καθώς και οι όροι (πολιτικά, πολιτισμικά κτλ) υπό τους οποίους λαμβάνει χώρα διαδραματίζουν αποφασιστικό ρόλο στα αποτελέσματα της γλωσσικής επαφής.

Συνήθως η *γλωσσική σύγκρουση* είναι η επιφανειακή μορφή μιας πολιτικο-οικονομικής αντιπαράθεσης στην οποία εμπλέκονται διαφορετικές αξίες, κώδικες κοινωνικής συμπεριφοράς, μορφωτικού επιπέδου, εθνικής αυτογνωσίας κτλ (πρώτος ο Haugen το 1966 για τη Νορβηγική).

Υπάρχουν φυσικές και τεχνητές γλωσσικές συγκρούσεις: οι πρώτες όταν μια ασθενέστερη ομάδα αρνείται να υποταχτεί (και) γλωσσικά (π.χ. Ν. Ιρλανδία, Βοσνία, Ναμίμπια κτλ), ενώ οι δεύτερες σχετίζονται με τον επιθετικό συχνά ρόλο των διεθνών γλωσσών, π.χ. Αγγλικής στην ΕΕ, τα σχολεία κτλ. Συχνά μπορεί αυτή η τάση να παρουσιαστεί και σε ισχυρότερες κοινότητες εφόσον υπάρχουν και πολιτικοί λόγοι (π.χ. Φλαμανδοί), ενώ γλωσσικές συγκρούσεις μπορούν να σημειωθούν και σε *μονόγλωσσες* κοινότητες (πβ. π.χ. το γλωσσικό ζήτημα στην Ελλάδα).

Βασικά σημεία της σύγχρονης Γλωσσολογίας Επαφής:

- (1) γλωσσική επαφή υφίσταται μεταξύ ομιλητών και γλωσσικών κοινοτήτων, όχι μεταξύ γλωσσών γενικά και αφηρημένα
- (2) Δεν υπάρχει κανονικά γλωσσική επαφή χωρίς γλωσσική σύγκρουση (νόμος του Nelde)
- (3) Η γλωσσική σύγκρουση είναι συνήθως μια ακόμη όψη μιας πολιτικο-οικονομικής, θρησκευτικής, πολιτισμικής, εθνοτικής, εκπαιδευτικής σύγκρουσης δύο γλωσσικών κοινοτήτων
- (4) Η γλωσσική σύγκρουση μπορεί να έχει και θετικές πλευρές → μπορεί να προκύψουν νέες γλωσσικές δομές.

Γλωσσική επαφή υφίσταται λοιπόν όταν ομιλητές διαφορετικών γλωσσών έρχονται σε επαφή (cf. Wei 2007: 3) ή όταν σημειώνεται ‘χρήση περισσότερων της μιας γλωσσών (ή διαλέκτων ενίοτε) στο ίδιο μέρος ταυτόχρονα’ (Thomason 2001: 1). Ο τελευταίος ορισμός μπορεί να εκληφθεί είτε με μια ευρύτερη είτε με μια στενότερη έννοια: στην πρώτη δεν προϋποτίθεται πραγματική διγλωσσία (ή πολυγλωσσία) ενώ στη δεύτερη απαιτείται επάρκεια γνώσης και χρήσης δύο ή περισσότερων γλωσσών.

Η γλωσσική επαφή μπορεί να οδηγήσει σε διάφορους βαθμούς και τύπους γλωσσικής αλλαγής, όπως (*γλωσσική*) *σύγκλιση* και *φθορά* (πβ. Myers-Scotton, *Contact Linguistics* 2002: 164 κεξ.). Ωστόσο υπάρχει ‘μία μείζων διάκριση ανάμεσα σε δύο πολύ γενικά είδη αλλαγής: αλλαγές από επαφή, στις οποίες η ατελής εκμάθηση παίζει ρόλο (παρεμβολή από μεταβολή) και αλλαγές από επαφή, στις οποίες η ατελής εκμάθηση δεν είναι σημαντικός παράγοντας (δανεισμός)’ (Thomason 2001: 129). Η πρώτη διαδικασία έχει μεγαλύτερη επίδραση στη γλωσσική δομή και μικρότερη στο λεξικό, ενώ για τη δεύτερη, δηλ. το δανεισμό, ισχύει το αντίστροφο.

Η πρόσληψη ξένου υλικού είναι μια περίπλοκη διαδικασία, γλωσσική, κοινωνική, ψυχολογική, γνωσιακή/γνωστική. Δύο βασικοί μηχανισμοί, οι οποίοι σχετίζονται και με το δανεισμό, είναι η *εναλλαγή (γλωσσικού) κώδικα* και η *κατάκτηση της δεύτερης γλώσσας* (Γ2). Γενικά κάποιοι μηχανισμοί είναι πιο πιθανοί από κάποιους άλλους, αλλά παραμένει ανοιχτό το ζήτημα (πβ. Thomason 2001: 131).

3. Δι(πλο)γλωσσία-Κοινωνική Διγλωσσία-Εναλλαγή (Γλωσσικού) Κώδικα

Διγλωσσία → ‘η εναλλακτική χρήση δύο ή περισσότερων γλωσσών’ (Langslow, ‘Approaching Bilingualism in Corpus Languages’ στο J. Adams et al, *Bilingualism and the Written Word* 2002: 26, πβ. και Romaine 1995: 11-12), ενώ η ‘κοινωνική διγλωσσία’ (κατά Ferguson 1959) σχετίζεται με δύο μορφές/ποικιλίες της ίδιας γλώσσας, μια ‘υψηλή’ και ‘χαμηλή’ (βλ. όμως και μεταγενέστερο, ευρύτερο ορισμό Fishman). Ωστόσο ο ορισμός αυτός είναι ασαφής, ενώ μπορεί να αναφέρεται και στην εναλλαγή γλωσσικού κώδικα (πβ. Adams 2003: 3κεξ).

Σε κανονικές περιστάσεις, ωστόσο, οι ομιλητές σπανίως χρησιμοποιούν συστηματικά δύο γλώσσες ταυτόχρονα. Ωστόσο, σε κανονικές συνθήκες οι δίγλωσσοι ομιλητές μπορούν περιστασιακά να εναλλάσσονται από μία γλώσσα σε μια άλλη (εναλλαγή γλωσσικού κώδικα) για λόγους ύφους, στυλ, κύρους, επισημότητας, καθαρότητας, ευκολίας απομνημόνευσης κτλ. Αλλά και πάλι αυτοί οι δίγλωσσοι ομιλητές χρησιμοποιούν βασικά μόνο μια γλώσσα σε κάθε δεδομένη στιγμή.

Ίσως λοιπόν η διγλωσσία θα μπορούσε να οριστεί ως ‘ένα επίπεδο γλωσσικής ικανότητας που δεν περιορίζεται σε μία γλώσσα αποκλειστικά’.

Η διγλωσσία μπορεί να διακριθεί κυρίως σε *ατομική* και *κοινωνική*, όταν μια κοινωνία έχει (και) δίγλωσσους ομιλητές –σχεδόν πάντα ωστόσο θα υπάρχουν και μονόγλωσσοι (Myers-Scotton 2002: 30). Πβ. και άλλους τύπους διγλωσσίας ωστόσο: *σύνθετος/συνενωτικός/συνδυαστικός δίγλωσσος*, *προσθετικός δίγλωσσος*, *ημι-δίγλωσσος* (*additive bilingual*, *compound bilingual*, *semi-bilingual*) κτλ (Wei 2007: 6-7).

Η διγλωσσία σχετίζεται με διάφορες παραμέτρους: γλωσσική κοινότητα (μονόγλωσση, δίγλωσση, πολύγλωσση), γλωσσική κατάκτηση (π.χ. δύο μητρικές γλώσσες;), εκπαίδευση (διδάσκονται και οι δύο εξίσου;), νευρο-/ψυχο-γλωσσικοί λόγοι (πβ. λειτουργία εγκεφάλου, επεξεργασία λόγου κτλ).

Διαφορά διγλωσσίας ενηλίκων και ανηλίκων: *σύνθετη/συνενωτική/συνδυαστική* (‘compound’) vs. *συντονισμένη/συνενταξιακή* (‘coordinate’) διγλωσσία → η πρώτη αναφέρεται στην εκμάθηση δύο ή περισσότερων γλωσσών χωριστά, ενώ η δεύτερη στην ταυτόχρονη εκμάθηση, π.χ. τα παιδιά δύο γονέων με διαφορετικές μητρικές γλώσσες. Κατά το μοντέλο του Weinreich (και αργότερα των Orwin-Osgood), υπάρχει και μια τρίτη, η *εξαρτημένη*.

Ακόμη και οι δίγλωσσοι μπορούν να γίνουν ουσιαστικά μονόγλωσσοι: π.χ. όταν ζουν σε μονόγλωσσο περιβάλλον, όταν υπάρχουν ζητήματα ύφους, στυλ, τάξης, όταν δεν κατέχουν εξίσου καλά και τις δύο γλώσσες κτλ. Όμως είναι λάθος να θεωρήσουμε το δίγλωσσο άτομο ως το άθροισμα δύο μονόγλωσσων (πβ. Romaine 1995: 119).

Ο κανόνας στο σύγχρονο δυτικό κόσμο είναι μάλλον η μονογλωσσία, όχι η διγλωσσία και η πολυγλωσσία (Wardhaugh). Όμως η μονογλωσσία συνεπάγεται μονοπολιτισμικότητα → πβ. φυλή Tucano B. Αμαζονίου που οφείλουν να παντρεύονται αλλόγλωσσες.

3.1 Κοινωνική Διγλωσσία (ή Γλωσσική διμορφία/διφωία)

(Κοινωνική) διγλωσσία (ή γλωσσική διμορφία/διφωία) → δύο ποικιλίες της ίδιας γλώσσας, η ‘υψηλή’ και η ‘χαμηλή’, οι οποίες χρησιμοποιούνται σε διαφορετικές περιστάσεις επικοινωνίας, π.χ. Ελλάδα, Αίγυπτος, Ελβετία, Αιτή (πβ. άρθρο Ferguson, ‘Diglossia’, 1959). Διαφορετική χρήση που σχετίζεται με τις περιστάσεις χρήσης π.χ. η χαμηλή στο σπίτι, με συγγενείς, φίλους και γλωσσική κοινότητα), κύρος, λογοτ. παράδοση, τρόπο κατάκτησης, διαφορετικές γλωσσικές δομές (π.χ. λεξιλόγιο, γραμματική), βαθμό κωδικοποίησης (π.χ. λεξικά, γραμματικές), αμοιβαία επίδραση κτλ.

Ο Fishman (1967 κ.ά.) επεξέτεινε την έννοια της διγλωσσίας του Ferguson και στη συνύπαρξη της κυρίαρχης με τις μειονοτικές γλώσσες (πβ. και κατάσταση στην Ελλάδα με μειονοτικές γλώσσες). Στιγματισμός και υποτίμηση των δεύτερων συχνά.

[βλ. σχετικά άρθρα (Ecourse): Ferguson (1959) και Fishman (1967)]

3.2.1 Γλωσσική Σύγκλιση - Γλωσσική Περιοχή ή Ένωση (Sprachbund)

Η συνύπαρξη γλωσσών μπορεί να οδηγήσει όχι μόνο σε αμοιβαίο δανεισμό, αλλά και σε γλωσσική **σύγκλιση**, εφόσον είναι έντονη ή/και παρατεταμένη αυτή η γλωσσική επαφή → πβ. *γλωσσική περιοχή ή ένωση* (π.χ. *Balkansprachbund*), δηλ. ‘γλώσσες που ανήκουν σε περισσότερες από μια γλωσσικές οικογένειες, αλλά εμφανίζουν κοινά χαρακτηριστικά, τα οποία δεν παρουσιάζονται στα υπόλοιπα μέλη μιας (τουλάχιστον) από αυτές τις οικογένειες (McMahon 2005: 305). Κίνητρα είναι η *ευκολία εκμάθησης* και η *επικοινωνιακή επάρκεια*. Η σύγκλιση λαμβάνει χώρα κυρίως στο επίπεδο της σύνταξης (vs. δανεισμό → κυρίως *λεξικός*).

Εκτός από τα Βαλκάνια και αλλού τέτοια φαινόμενα, π.χ. Ινδία. Τα Βαλκάνια είναι ίσως η πιο γνωστή περίπτωση. Σίγουρα μέλη της *βαλκανικής γλωσσικής περιοχής ή ένωσης* η Ελληνική, Αλβανική, Σερβοκροατική, Βουλγαρική, Σλαβομακεδονική και ίσως και η Τουρκική μαζί με Ουγγρική (ουραλο-αλταϊκή και φινο-ουγγρική οικογένεια).

Βασικά χαρακτηριστικά: το άρθρο επιτάσσεται (π.χ. ρουμ. om - omul ‘άνθρωπος’, αλβ. mik - miku ‘ο φίλος’), συγχωνεύσεις πτώσεων, φωνήεν schwa (π.χ. αλβανική, ρουμανική, βουλγαρική), περιφραστικός μέλλοντας με το ‘θέλω’ (π.χ. ελληνικό θα), περιφραστικός συγκριτικός βαθμός επιθέτων (π.χ. ρουμ. mai (bun), ελλ. πιο, βουλγαρο-σλαβομακεδονικό po), απώλεια απαραιτήτου (ίσως εδώ τα ελληνικά επηρεάστηκαν από

σλαβικές γλώσσες και όχι ακριβώς εσωτερική εξέλιξη από νότια ιδιώματα (B. Joseph)), κοινές ιδιοματικές εκφράσεις και μεταφραστικά δάνεια κτλ.

Τα φαινόμενα αποτέλεσαν μακροχρόνια συνύπαρξη και κοινής κληρονομιάς, πολιτικής, πολιτισμικής, θρησκευτικής κτλ (όψιμη βυζαντινή εποχή-οθωμανική περίοδος).

3.2.2. Πίτζιν-Κρεολές

Σε ειδικές συνθήκες η γλωσσική επαφή μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία μιας νέας υβριδικής γλώσσας, της *pidgin*, συχνά στη βάση μιας γλώσσας κύρους, αλλά και με συμβολή της (πρώην) μητρικής γλώσσας των ομιλητών. Συνήθως χαρακτηρίζεται από μειωμένη φωνολογική, μορφολογική και συντακτική (σταθερά ΥΡΑ/SVO) πολυπλοκότητα. Όταν η γλώσσα αυτή αποκτήσει δική της δομή και φυσικούς ομιλητές ονομάζεται *κρεολή* (πβ. π.χ. αγγλικά πρώην σκλάβων Καραϊβικής ή Νέας Γουινέας)

3.2.3 *lingua franca*

Η *lingua franca* (γλώσσα διαμεσολάβησης, κυριολ. ‘φράγκικη γλώσσα’, δηλ. (δυτικο-)ευρωπαϊκή (χριστιανική) γλώσσα του όψιμου μεσαίωνα (περί 14^ο αι.) με λεβαντίνικα ιταλικά και προβηγκιανά στοιχεία, καθώς και χαρακτηριστικά γαλλικών, ισπανικών, ελληνικών, τουρκικών, αραβικών για επικοινωνία σε μια συγκεκριμένη περιοχή με διαφορετικούς γλωσσικά πληθυσμούς. Έκτοτε είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται για κάθε γλώσσα ευρύτερης χρήσης σε μια γλωσσικά ποικιλόμορφη περιοχή, αλλά πλέον και για τη γλώσσα της γλωσσικά κυρίαρχης ομάδας μιας περιοχής, π.χ. Σουαχίλι Δ. Αφρικής, Αραμαϊκά αρχαίας Εγγύς Ανατολής, σύγχρονα Αγγλικά κτλ. Για ένα διάστημα μάλιστα ο όρος κάλυπτε και τις *pidgin* και *κρεολές* γλώσσες.

3.3 *Εναλλαγή (γλωσσικού) κώδικα*

Τόσο η *διγλωσσία* όσο και η *εναλλαγή γλωσσικού κώδικα* μπορούν να οριστούν ως ‘η εναλλακτική χρήση δύο ή περισσότερων γλωσσών’. Η εναλλαγή (γλωσσικού) κώδικα περιγράφεται καλύτερα ως ‘η χρήση γλωσσικού υλικού από δύο (ή περισσότερες) γλώσσες’ (ή από την πρότυπη σε διάλεκτο/κοινωνιόλεκτο κτλ) από ένα ομιλητή μέσα στην ίδια

συνομιλία (conversation) ή πιο αυστηρά μέσα στην ίδια εκφορά λόγου (utterance) (πβ. Romaine 1995: 170-72).

Υπάρχει επιπλέον η *διαπροτασιακή εναλλαγή κώδικα* (inter-sentential language switching), δηλ. η καθαυτή εναλλαγή κώδικα, και η *ενδοπροτασιακή εναλλαγή κώδικα* (intra-sentential language switching), δηλ. η ανάμειξη κώδικα (πβ. Clyne 2003: 71).

Ο Muysken (2000) διακρίνει τρεις τύπους: (i) *εισχώρηση/(επ)ένθεση* (insertion) *ξένου υλικού/σχημάτων* (patterns) ανάμεσα σε λέξεις και δομές της ιθαγενούς γλώσσας (π.χ. ισπανο-αγγλικά: *Yo anduve in a state of shock por dos dias* ‘Περπατούσα σε κατάσταση shock για δυο ημέρες’); (ii) *εναλλαγή* (alternation), δηλ. όταν οι δομές των δύο γλωσσών δεν αναμειγνύονται (π.χ. *Auf wiedersehen und best of luck*); (iii) *συμπίπτουσα λεξικοποίηση* (congruent lexicalization) όταν οι δύο γλώσσες μοιράζονται μια γραμματική δομή που μπορεί να (συμπληρωθεί με υλικό είτε από τη μία είτε από την άλλη (π.χ. *Das ist fine by me*).

Η εναλλαγή γλωσσικού κώδικα συμβαίνει και στο γραπτό λόγο, τόσο τον σύγχρονο (π.χ. sms, email) όσο και τον παλαιότερο (π.χ. επιστολές Κικέρωνα με Ελληνικά και Λατινικά προς το φίλο του τον Αττικό, εναλλαγές από Λατινική προς Ισπανική τον 16^ο -17^ο αι. κτλ).

Τα όρια ανάμεσα στην *εναλλαγή γλωσσικού κώδικα/γλωσσική αλλαγή από επαφή* (contact-induced change) και τη *γλωσσική παρεμβολή από επαφή* (contact-induced interference) είναι ασαφή.

Η σχέση *εναλλαγής γλωσσικού κώδικα* και *δανεισμού* επίσης δεν είναι πάντα ξεκάθαρη, αλλά ούτε και τα όριά τους, αφού αποτελούν ένα *συνεχές* (continuum). Οι περισσότεροι ειδικοί πιστεύουν ότι τα λεξιδάνεια ενωμάτωνονται μέσω της εναλλαγής κώδικα, δεν υπάρχει όμως ομοφωνία. Μία από τις πιο βασικές λειτουργίες της εναλλαγής κώδικα είναι η (συμπλήρωση ενός λεξικού κενού μιας πρότασης με υλικό από μια άλλη πρόταση → τα δάνεια αφορούν συνήθως σε νέα πράγματα, ιδέες, αντικείμενα κτλ, ενώ οι δίγλωσσοι συχνά γνωρίζουν τη σχετική ορολογία και στις δύο γλώσσες (πβ. Romaine 1995: 142-43, Myers-Scotton 2002: 153 κεξ). Φυσικά υπάρχουν και κοινά χαρακτηριστικά, π.χ. τόσο η εναλλαγή κώδικα και ο δανεισμός δείχνουν προτίμηση στα ουσιαστικά.

Η εναλλαγή κώδικα σχετίζεται τόσο με τη *γλωσσική μεταβολή* (language shift), δηλ. την αντικατάσταση μιας γλωσσικής ποικιλίας από μια άλλη, όσο και με τη *γλωσσική αλλαγή* (language change), δηλ. μεταβολές στην ίδια τη δομή των ίδιων των ποικιλιών. Επίσης

σχετίζεται με φαινόμενα όπως γλωσσική συμμόρφωση/προσαρμογή (*accommodation*), γλωσσική απόκλιση (*divergence*), γλωσσική διατήρηση (*maintenance*), και φυσικά γλωσσική μεταβολή (*shift*) (πβ. Gardner-Chloros, 'Code-Switching', στο Hickey (επιμ), *Handbook of Language Contact*, 2010). Παρομοίως, η γλωσσική επαφή μπορεί να οδηγήσει σε διάφορους βαθμούς και τύπους γλωσσικής αλλαγής, όπως (γλωσσική) σύγκλιση και φθορά (πβ. Myers-Scotton 2002: 164 κεξ).

Η εναλλαγή κώδικα είναι μέρος ή απότοκο της γλωσσικής επαφής/μεταβολής/αλλαγής και όχι γενεσιουργός παράγοντας. Ακολουθείται από τη γλωσσική (ανα)μειξη (*language mixing*), με γενικευμένη εναλλαγή, και τελικά από τη γλωσσική διάχυση/συγχώνευση/σύμμιξη (*language fusion*) όπου πλέον δεν υπάρχει πραγματική εναλλαγή, αλλά σταθεροποιημένες μεικτές ποικιλίες που δε σχετίζονται με την επιλογή αλλά με τους γραμματικούς κανόνες. Φυσικά η διαδικασία δεν είναι αντιστρέψιμη.

Τέλος η εναλλαγή κώδικα σχετίζεται και με τη διαδικασία πιτζίνοποίησης/κρεολοποίησης.

Γενικά, η εναλλαγή γλωσσικού κώδικα είναι ένας βασικός μηχανισμός μέσω του οποίου εισάγονται νέο λεξικό υλικό, δάνεια μοτίβα και δομές από μία γλώσσα σε μια άλλη, είτε μέσω μιας βραχείας είτε μέσω μιας μακρότερης διαδικασίας (πβ. Thomason 2001: 136).

4. Δανεισμός

Η εισαγωγή γλωσσικού υλικού από μια δανείστρια γλώσσα Γ2 σε μια γλώσσα υποδοχής Γ1 (εξωτερικός δανεισμός) είναι μια περίπλοκη διαδικασία, που υπόκειται σε πολυποίκιλες παραμέτρους: γλωσσικές, κοινωνικές, ψυχολογικές, γνωστικές κτλ. Ο εξωτερικός δανεισμός (είτε άμεσος είτε έμμεσος, δηλ. μέσω μιας τρίτης γλώσσας) αφορά συνήθως στην εισαγωγή και ένταξη λέξεων ή/και εννοιών (πβ. όμως και τον δανεισμό γραμματικών στοιχείων).

Ο βαθμός ενσωμάτωσης του δανείου υλικού από μια δανείστρια γλώσσα (Γ2) σε μια γλώσσα υποδοχής (Γ1) σχετίζεται με (κοινωνιο)γλωσσικούς παράγοντες: βαθμός διγλωσσίας, φύλο, ηλικία ομιλητών, αλλά και επίπεδο ύφους, γλωσσική δομή, κύρος, είδος επαφής (γραπτή-προφορική, άμεση-έμμεση) των δύο γλωσσών.

Ένα δάνειο έχει ενσωματωθεί σε μία γλωσσική κοινότητα όταν χρησιμοποιείται πλέον και από τους μονόγλωσσους ομιλητές της Γ1, όχι μόνο από τους δίγλωσσους που γνωρίζουν και τη Γ2 από την οποία προέρχεται. Ανάγκη διάκρισης ανάμεσα στην *κωδικοποίηση* και τη *μορφολογική προσαρμογή* ενός δανείου → το αν έχει γίνει αποδεκτό ένα δάνειο εξαρτάται από την αποδοχή του και την πλήρη ενσωμάτωσή του στη γλώσσα, όχι από το αν π.χ. ‘ακούγεται/γράφεται’ όπως μια ιθαγενής λέξη: π.χ. το άκλιτο αγγλικό δάνειο *μπαρ* είναι εξίσου αποδεκτό στην καθημερινή Ελληνική με το μορφολογικά ελληνοποιημένο *μπαράκι*.

Η πιθανότητες ‘επιβίωσης’ ενός δανείου εξαρτάται από το βαθμό και τη διάρκεια χρήσης του στο αρχικό στάδιο στη Γ1, την ύπαρξη συνωνύμων στη Γ1, την αναγνωρισιμότητα της ξενικής καταγωγής του στη Γ1, την αρμονική συνύπαρξη μορφολογίας-σημασιολογίας κτλ.

Ο δανεισμός εξετάζεται *συγχρονικά* αλλά και *διαχρονικά*, ενώ τα δάνεια διακρίνονται σε *άμεσα* vs. *έμμεσα* (π.χ. αγγλ. *happy ending* → γαλλ. *happy end* → ΚΝΕ *χάπι εντ* ή αντιστρόφως γαλλ. *bon vivant* (→ αγγλ.(;) *bon viveur*) → ΚΝΕ *μπον βιβέρ*), *οπτικά* vs. *ακουστικά*, *εσωτερικά* (π.χ. από μια διάλεκτο/κοινωνιόλεκτο/παλαιότερη γλωσσική ποικιλία) vs. *εξωτερικά* (από διαφορετική γλώσσα), *ενδοσυστημικά* (‘δομικά’) vs. *εξωσυστημικά* (‘υποχρεωτικά’ vs. ‘πολυτελείας’) κτλ.

Ο δανεισμός αφορά σε όλα τα βασικά γλωσσικά επίπεδα, όχι μόνο το *Λεξικό*: *Φωνολογία* (φθόγγοι, π.χ. γαλλικό [ʒ] στην αγγλική), *Μορφολογία* (παραγωγικά μορφήματα (επιθήματα)), π.χ. λατιν. *-αριος* (> *-άρης*), τουρκ. *-τζης/-λης*, αλλά και γραμματικές καταλήξεις (→ κλιτικά παραδείγματα), π.χ. το καινούργιο νεοελληνικό κλιτικό παράδειγμα για ουσιαστικά τύπου *καφ-ές,-ε* λόγω της ανάγκης ενσωμάτωσης πολυάριθμων τουρκικών δανείων σε *-ε*, *Σύνθεση* λέξεων (π.χ. *κρουαζιερό-πλοιο*) κτλ.

Τα λεξικά δάνεια αποτελούν την πιο διαδεδομένη μορφή εξωτερικού δανεισμού, και αυτό ισχύει και στην περίπτωση της ελληνικής ως γλώσσας υποδοχής (Γ1). Ανάμεσα στα λεξικά δάνεια οι ονοματικοί τύποι αποτελούν τις πιο συνήθεις περιπτώσεις δανεισμού, πολύ περισσότερο απ’ ό,τι οι ρηματικοί τύποι, μια και πολυπληθέστεροι είναι οι πρώτοι αλλά και ευκολότερα μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο δανεισμού καθώς υπόκεινται σε λιγότερο αυστηρούς συστημικούς περιορισμούς. Φυσικά υπάρχουν και ‘εξαιρέσεις’ όπως αυτή της αγγλικής η οποία δανείστηκε ένα μεγάλο αριθμό ρηματικών τύπων (ιδίως ρηματικά επίθετα-

μετοχές) από τη Λατινική και τη Γαλλική, τους οποίους μετά προσάρμοσε επιτυχώς στη ρηματική δομή της (πβ. Hock, *Principles of Historical Linguistics* 1991: 386-87).

Ο δανεισμός άλλων μερών του λόγου όπως επιρρήματα, επιφωνήματα κτλ. είναι ακόμη σπανιότερος, ιδίως στην Ελληνική, ωστόσο συμβαίνει συχνότερα σε άλλες γλώσσες: π.χ. στην Αγγλική οι αντωνυμίες *they, their, them* είναι δανικής (= δανέζικης) και όχι αγγλοσαξονικής προέλευσης (Hock 1991: 386).

Μια βασική τυπολογική κατάταξη, η οποία ανάγεται εν πολλοίς στην πρωτόλεια κατηγοριοποίηση του Haugen (1950: 213-15), θα διέκρινε τα εξωτερικά λεξικά δάνεια της Ελληνικής σε τρεις μεγάλες κατηγορίες:

(i) Λεξικά δάνεια/μονάδες που είναι λίγο-πολύ αυτούσιες οι ξένες λέξεις, τόσο σημασιολογικά όσο και μορφο(φωνο)λογικά (με πιθανές κάποιες φωνολογικές/μορφολογικές προσαρμογές): π.χ. λατ. - ιταλ. *porta* → ελλ. *πόρτα*.

(ii) Μεικτά δάνεια ή αμαλγάματα (υβρίδια) τα οποία συνδυάζουν την απευθείας εισαγωγή δανείων λέξεων/μορφημάτων με την υποκατάσταση άλλων: π.χ. αγγλ. *video game* → ελλ. *βιντεο-παιγνίδι*.

(iii_α) Μεταφραστικά δάνεια ή εκτυπώματα/έκτυπα (*calques*) που χαρακτηρίζονται από την εισαγωγή δανείου υλικού σε σημασιολογικό επίπεδο αλλά με την υποκατάστασή του σε μορφολογικό επίπεδο από ιθαγενές (πολυμορφηματικό) υλικό: π.χ. αγγλ. *Internet* → ελλ. *Διαδίκτυο*.

(iii_β) Σημασιολογικά δάνεια που όπως και τα μεταφραστικά δάνεια συνδυάζουν το δανεισμό σε σημασιολογικό επίπεδο με την υποκατάστασή του από ιθαγενές υλικό σε μορφολογικό επίπεδο - ωστόσο εδώ χρησιμοποιείται κανονικά μια προϋπάρχουσα λέξη που αποκτά μια νέα σημασία: π.χ. αγγλ. *to save* (IT) → ελλ. *αποθηκεύω* (H/Y), λατ *quaestor* → ΑΕλλ. *ταμίας* (κυριολεκτικά όμως 'ζητητής') κτλ.

Ο δανεισμός μη λεξικών στοιχείων, δηλ. φωνολογικών, μορφολογικών και άλλων στοιχείων, είναι συνήθως περιορισμένος λόγω φωνολογικών, μορφολογικών και άλλων συστημικών περιορισμών.

Περαιτέρω διαφοροποιήσεις: τα δάνεια επιθήματα είναι πιο συνήθη από τα δάνεια προθήματα, κάτι που οφείλεται τόσο στο σχετικά μεγαλύτερο αριθμό των πρώτων όσο και στα ευδιάκριτα μορφο-σημασιακά χαρακτηριστικά τους (π.χ. λατ. *-arius* → ελλ. *-αριος*,

κατάλληλο για χρήση με αρσενικά *nomina agentis*), γεγονός που διευκολύνει σημαντικά την προσαρμογή και ένταξή τους στη δομή της Γ1. Επιπλέον, εντός της ομάδας των δανείων επιθημάτων διακρίνουμε ότι οι παραγωγικές καταλήξεις είναι κανονικά πιο συνήθεις από τις γραμματικές καταλήξεις, οι οποίες κανονικά μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο δανεισμού μόνο σε περιπτώσεις μαζικής εισδοχής ξένων λέξεων, π.χ. λατ. *-tor* → ελλ. *-τωρ* vs. λατ. *-um* ~ ελλ. *-ον* (όχι **-(ο)υμ*).

Πβ. πενταεπίπεδη κλίμακα δανεισμού των Thomason & Kaufman (1988: 74-76) η οποία συσχετίζει το είδος των δανείων στοιχείων από μια δανείστρια γλώσσα Γ2 σε μια γλώσσα υποδοχής Γ1 με το βαθμό και την ένταση της γλωσσικής επαφής ανάμεσα στους ομιλητές των δύο γλωσσών:

- (1) περιστασιακή γλωσσική επαφή η οποία οδηγεί σε λεξικό δανεισμό
- (2) ελαφρώς ισχυρότερη γλωσσική επαφή που προκαλεί έναν ήπιο δομικό δανεισμό, δηλ. νέα λεξικά καθώς και φωνολογικά και συντακτικά στοιχεία
- (3) ακόμη ισχυρότερη γλωσσική επαφή που επιφέρει έναν λίγο εντονότερο δομικό δανεισμό (π.χ. παραγωγικά επιθήματα καθώς και περαιτέρω φωνολογικά και συντακτικά στοιχεία)
- (4) ισχυρή πολιτισμική πίεση που προκαλεί έναν μέτριο δομικό δανεισμό (προσθήκη επιπλέον φωνολογικών χαρακτηριστικών - πιθανή απώλεια παλαιότερων γηγενών, νέες καταλήξεις στα κλιτικά παραδείγματα κτλ)
- (5) πολύ ισχυρή πολιτισμική πίεση που επιφέρει έναν ισχυρό δομικό δανεισμό, π.χ. μείζονες μορφοφωνη(μα)τικές και μορφοσυντακτικές αλλαγές (π.χ. συγκόλληση/επιθηματοποίηση, εργαστικότητα κτλ).

[βλ. σχετικά άρθρα στο *Ecourse: Haugen (1950), Φίλος (2010)*]

Κείμενα για μελέτη (επιλογή): Haugen (1950), Ferguson (1959), Fishman (1967), Gardner-Chloros & Edwards (2004), Friedman (2006), Gardner-Chloros (2009), Φίλος (2010), Joseph (2010)